

JOGJAKARTSKA NAČELA

NAČELA PRIMJENE
MEĐUNARODNOPRAVNIH
DOKUMENATA ZA ZAŠTITU
LJUDSKIH PRAVA U ODNOSU
NA SEKSUALNU ORIJENTACIJU
I RODNI IDENTITET

JOGJAKARTSKA NAČELA

NAČELA PRIMJENE MEĐUNARODNOPRAVNIH DOKUMENATA
ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA U ODNOSU NA
SEKSUALNU ORIJENTACIJU I RODNI IDENTITET

Izdavač:
Lezbijska organizacija Rijeka "LORI" i Zagreb Pride
kontakt: 091 5934 133 (LORI) i 095 902 1445 (Zagreb Pride)

Rijeka, srpanj 2013.

Prijevod s engleskog i lektura:
Sandra Antulov

Naslovnica i prijelom:
Netopir

Tisak:
ACT Printlab d.o.o.

Naklada:
500 primjeraka

CIP zapis dostupan u računalnom
katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka
pod brojem 130209022

ISBN: 978-953-99493-8-7

Engleska verzija je vjerodostojna. Službeni prijevodi dostupni su na arapskom, francuskom, kineskom, ruskom i španjolskom jeziku. Ožujak 2007.

Publikacija je nastala u sklopu projekta "Drugačije društvo je moguće: Ujedinjeni_e za LGBT ravnopravnost".

Nositelj projekta je Zagreb Pride, a partneri na projektu su Lezbijska organizacija Rijeka "LORI", Domino – Queer Zagreb i Queer Sport Split.

Publikacija je nastala uz financijsku podršku:

Europske unije – Europskog instrumenta za demokraciju i ljudska prava

Vlade RH – Ureda za udruge

Europska unija sastoji se od 28 država članica koje su odlučile postupno povezivati svoja znanja, resurse i sudbine. Zajednički su, tijekom razdoblja proširenja u trajanju od 50 godina, izgradile zonu stabilnosti, demokracije i održivog razvoja zadržavajući pritom kulturu raznolikosti, toleranciju i osobne slobode. Europska unija posvećena je dijeljenju svojih postignuća i svojih vrijednosti sa zemljama i narodima izvan njezinih granica.
<http://ec.europa.eu>

Ova publikacija izrađena je uz pomoć Europske unije, u sklopu projekta Europskog instrumenta za demokraciju i ljudska prava (EIDHR): "Drugačije društvo je moguće - Ujedinjeni_e za LGBT ravnopravnost". Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i autorica, i ni na koji se način ne može smatrati da odražava gledišta Europske unije.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	7
UVOD U JOGJAKARTA NAČELA	8
PREAMBULA	10
1. NAČELO PRAVO NA OPĆE UŽIVANJE LJUDSKIH PRAVA	12
2. NAČELO PRAVO NA JEDNAKOST I NEDISKRIMINACIJU	12
3. NAČELO PRAVO NA PRIZNANJE PRED ZAKONOM	13
4. NAČELO PRAVO NA ŽIVOT	14
5. NAČELO PRAVO NA OSOBNU SIGURNOST	15
6. NAČELO PRAVO NA PRIVATNOST	15
7. NAČELO PRAVO NA ZAŠTITU OD SAMOVOLJNOG LIŠAVANJA SLOBODE	16
8. NAČELO PRAVO NA POŠTENO SUĐENJE	17
9. NAČELO PRAVO OSOBA LIŠENIH SLOBODE NA HUMANO POSTUPANJE	18
10. NAČELO PRAVO NA ZAŠTITU OD MUČENJA I OKRUTNOG, NEČOVJEČNOG ILI PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA I KAŽNJAVANJA	19
11. NAČELO PRAVO NA ZAŠTITU OD SVIH OBLIKA ISKORIŠTAVANJA, PRODAJE I TRGOVANJA LJUDSKIM BIĆIMA	19
12. NAČELO PRAVO NA RAD	20
13. NAČELO PRAVO NA SOCIJALNU SIGURNOST I DRUGE MJERE SOCIJALNE ZAŠTITE	21
14. NAČELO PRAVO NA ODGOVARAJUĆI ŽIVOTNI STANDARD	21
15. NAČELO PRAVO NA ODGOVARAJUĆE STAMBENE UVJETE	22
16. NAČELO PRAVO NA OBRAZOVANJE	22
17. NAČELO PRAVO NA NAJVIŠI MOGUĆI ZDRAVSTVENI STANDARD	23
18. NAČELO ZAŠTITA OD ZLOUPORABA U ZDRAVSTVENOM SUSTAVU	24
19. NAČELO PRAVO NA SLOBODU MIŠLJENJA I IZRAŽAVANJA	25
20. NAČELO PRAVO NA SLOBODU MIRNOG OKUPLJANJA I UDRUŽIVANJA	26
21. NAČELO PRAVO NA SLOBODU MISLI, SAVJESTI I VJEROISPOVIJEDI	27
22. NAČELO PRAVO NA SLOBODU KRETANJA	28
23. NAČELO PRAVO NA TRAŽENJE AZILA	28
24. NAČELO PRAVO NA OSNIVANJE OBITELJI	28
25. NAČELO PRAVO NA SUDJELOVANJE U JAVNOM ŽIVOTU	29
26. NAČELO PRAVO NA SUDJELOVANJE U KULTURNOM ŽIVOTU	30
27. NAČELO PRAVO NA PROMICANJE LJUDSKIH PRAVA	31
28. NAČELO PRAVO NA DJELOTVORNA PRAVNA SREDSTVA I PRAVNU ZAŠTITU	31
29. NAČELO ODGOVORNOST	32
DODATNE PREPORUKE	34
PRILOG	36
POTPISNICE I POTPISNICI JOGJAKARTA NAČELA	36

UVOD U JOGJAKARTA SKA NAČELA

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Sva ljudska prava su univerzalna, uzajamno ovisna, nedjeljiva i međusobno povezana. Seksualna orijentacija¹ i rodni identitet² sastavni su dio dostojanstva i čovječnosti svake osobe i ne smiju predstavljati osnovu za diskriminaciju ili zlostavljanje.

Mnogo je postignuto u nastojanju da se osobama svih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta omogući život u jednakom dostojanstvu i poštovanju na koje svi ljudi imaju pravo. Mnoge države danas imaju zakone i ustave koji jamče pravo na jednakost i nediskriminaciju bez razlike na temelju spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

No ipak, kršenje ljudskih prava temeljeno na stvarnoj ili pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu predstavlja vrlo zabrinjavajući globalni i uvriježen obrazac ponašanja. Uključuje izvansudska pogubljenja, mučenja i zlostavljanja, napade seksualne prirode i silovanja, kršenje privatnosti, samovoljno pritvaranje, onemogućavanje zapošljavanja i obrazovanja i ozbiljnu diskriminaciju u vezi s uživanjem ostalih ljudskih prava. Ovakve povrede prava često su dodatno otežane i iskustvima drugih oblika nasilja, mržnje, diskriminacije i isključenosti temeljenima na rasi, dobi, vjeroispovijedi, posebnim potrebama ili ekonomskom, društvenom ili sličnom statusu.

Mnoge države i društva običajima, zakonima i nasiljem nameću pojedinkama i pojedincima norme vezane uz rod i seksualnu orijentaciju i nastoje nadzirati načine na koje se one i oni identificiraju i na koje doživljavaju međuljudske odnose. Kontrola seksualnosti i dalje je glavna sila koja stoji iza dugotrajne rodne nejednakosti i nasilja temeljenog na rodu.

U međunarodnom sustavu vidljivi su veliki pomoci u pravcu rodne jednakosti i zaštite od nasilja u društvu, zajednici i obitelji. Isto tako, ključni mehanizmi Ujedinjenih naroda za ljudska prava naglašavaju obveze država da osiguraju djelotvornu zaštitu svih osoba od diskriminacije koja se temelji na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu. Međutim, reakcija međunarodne zajednice na kršenje ljudskih prava koje se temelji na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu fragmentirana je i nedosljedna.

Kako bi se ovakvi nedostaci započeli rješavati, potrebno je dosljedno razumijevanje obimnog sustava međunarodnog prava ljudskih prava i primjene njegovih propisa

---

1 Pod seksualnom orijentacijom podrazumijeva se sposobnost svake osobe za duboku emocionalnu i seksualnu privlačnost i naklonost prema osobama različitog ili istog ili i istog i različitog spola/roda te intimne i seksualne odnose s njima.

2 Pod rodnim identitetom podrazumijeva se duboko proživljen unutarnji i individualni osjećaj roda svake osobe, koji može i ne mora odgovarati spolu pripisanom kod rođenja, a uključuje osobni doživljaj tijela (i može obuhvaćati, po vlastitom izboru, modifikaciju tjelesnog izgleda ili funkcija s pomoću medicinskih, kirurških ili drugih sredstava) i druge načine izražavanja roda, uz ostalo i odijevanje, govor i ponašanje.

na problematiku seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Od presudne je važnosti usporediti i razjasniti obveze država prema postojećem međunarodnom pravu ljudskih prava kako bi se promicala i štitila sva ljudska prava svih osoba na temelju jednakosti i bez diskriminacije.

U ime saveza organizacija za ljudska prava, Međunarodna komisija pravnik/ica (ICJ) i Međunarodna služba za ljudska prava (ISHR) pokrenule su projekt za izradu niza međunarodnih pravnih načela za primjenu međunarodnopravnih dokumenata na kršenje ljudskih prava koje je temeljeno na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu kako bi bolje razjasnile i uskladile obveze država u području ljudskih prava.

Ugledna skupina stručnjakinja i stručnjaka za ljudska prava pripremila je nacrt ovih Načela i zatim ih razradila, raspravila i usavršila. Na sastanku održanom na Sveučilištu Gadjah Mada u Yogyakarta u Indoneziji od 6. do 9. studenog 2006. godine 29 uvažanih stručnjakinja i stručnjaka iz 25 zemalja s različitim stručnim iskustvom i znanjem vezanim uz problematiku pravne zaštite ljudskih prava jednoglasno je usvojilo *Jogjakartska načela primjene međunarodnopravnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet*.

Profesor Michael O'Flaherty, izvjestitelj sa sastanka, dao je neizmjeran doprinos sastavljanju i doradi ovih načela. Njegova predanost i neumoran trud ključni su za uspješan rezultat procesa njihove izrade.

Jogjakartska načela bave se širokim rasponom normi vezanih uz ljudska prava i njihovom primjenom na problematiku seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Načela potvrđuju primarnu obvezu država da ostvaruju ljudska prava, stoga je svako načelo popraćeno detaljnim preporukama za države. Ipak, stručnjakinje i stručnjaci također naglašavaju da svi akteri imaju odgovornost promicanja i zaštite ljudskih prava. Zbog toga su drugim akterima, uključujući sustav UN-a za ljudska prava, nacionalne organizacije za ljudska prava, medije, nevladine organizacije i financijske pokrovitelje, namijenjene dodatne preporuke.

Navedene stručnjakinje i stručnjaci slažu se da Jogjakartska načela odražavaju postojeće stanje međunarodnog prava ljudskih prava u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Također su svjesne i svjesni toga da se razvojem prava ljudskih prava državama mogu nametnuti i dodatne obveze.

Jogjakartska načela utvrđuju obvezujuće međunarodne pravne norme kojih se sve države moraju pridržavati i predstavljaju obećanje drukčije budućnosti u kojoj sve osobe rođene slobodne i jednake u dostojanstvu i pravima mogu ostvariti to dragocjeno pravo stečeno rođenjem.

Sonia Onufer Corrêa

supredsjedateljica

Vitit Muntarbhorn

supredsjedatelj

MI, MEĐUNARODNA STRUČNA SKUPINA ZA MEĐUNARODNO PRAVO LJUDSKIH PRAVA I ZA SEKSUALNU ORIJENTACIJU I RODNI IDENTITET

PREAMBULA

PODSJEĆAJUĆI da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima i da svatko ima pravo na uživanje ljudskih prava bez razlike bilo koje vrste, kao što je rasa, boja kože, spol, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, imovina, rođenje ili drugi status;

ZABRINUTI/E što osobe u svim dijelovima svijeta doživljavaju nasilje, uznemiravanje, diskriminaciju, isključivanje, stigmatizaciju i predrasude zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, što ovakva iskustva često dodatno otežava i diskriminacija na osnovama koje uključuju rod, rasu, dob, vjeroispovijed, posebne potrebe, zdravstveni i ekonomski status te što takvo nasilje, uznemiravanje, diskriminacija, isključivanje, stigmatizacija i predrasude narušavaju integritet i dostojanstvo osoba koje su im izložene i mogu oslabjeti njihov osjećaj samopoštovanja i pripadanja zajednici te navesti mnoge od njih da skrivaju ili potiskuju svoj identitet i da žive u strahu i nevidljivosti;

SVJESNI/E da su kroz povijest osobama kršena ljudska prava zbog toga što su lezbijke, gejevi ili biseksualne osobe ili ih takvima doživljavaju, zbog njihovih suglasnih seksualnih odnosa s osobama istog spola/roda, zato što su transeksualne, transrodne ili interseksualne ili ih takvima doživljavaju ili zato što pripadaju društvenim skupinama koje u određenim društvima identificiraju prema seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu;

PODRAZUMIJEVAJUĆI pod "seksualnom orijentacijom" sposobnost svake osobe za duboku emocionalnu i seksualnu privlačnost i naklonost prema osobama različitog ili istog ili i istog i različitog spola/roda te intimne i seksualne odnose s njima;

PODRAZUMIJEVAJUĆI pod "rodnim identitetom" duboko proživljen unutarnji i individualni osjećaj roda svake osobe, koji može i ne mora odgovarati spolu pripisanom kod rođenja, a uključuje osobni doživljaj tijela (i može obuhvaćati, po vlastitom izboru, modifikaciju tjelesnog izgleda ili funkcija s pomoću medicinskih, kirurških ili drugih sredstava) i druge načine izražavanja roda, uz ostalo i odijevanje, govor i ponašanje;

ZAPAŽAJUĆI da međunarodno pravo ljudskih prava potvrđuje da sve osobe, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, imaju pravo na puno uživanje svih ljudskih prava, da u primjeni postojećih normi vezanih uz zajamčena ljudska prava treba uzeti u obzir specifične situacije i iskustva ljudi različitih seksualnih orijentacija i rodni identiteta, kao i da se u svim akcijama koje se poduzimaju u vezi s djecom prvenstveno mora voditi računa o interesima djeteta te da dijete koje je u stanju oblikovati vlastito mišljenje ima pravo na slobodno izražavanje svojih stavova, koji će biti uvaženi u skladu s dobi i zrelošću djeteta;

PRIMJEĆUĆI da međunarodno pravo ljudskih prava nameće apsolutnu zabranu diskriminacije u vezi s potpunim ostvarenjem svih ljudskih prava, građanskih, kulturnih, ekonomskih, političkih i socijalnih, da je poštovanje seksualnih prava, seksualne orijentacije i rodnog identiteta neophodno za ostvarenje jednakosti između muškaraca i žena i da države moraju poduzeti mjere kako bi pokušale ukloniti predrasude i običaje temeljene na ideji inferiornosti ili superiornosti jednog spola ili na stereotipnim muškim i ženskim ulogama te također primjećujući da je međunarodna zajednica prepoznala pravo osoba da slobodno i odgovorno odlučuju o pitanjima vezanima uz svoju seksualnost, uključujući spolno i reproduktivno zdravlje, bez prisile, diskriminacije i nasilja;

PREPOZNAJUĆI da je važno sustavno oblikovati međunarodnopravne instrumente za zaštitu ljudskih prava kako bi bili primjenjivi na živote i iskustva osoba različitih seksualnih orijentacija i rodni identiteta;

PRIZNAJUĆI da se ovo oblikovanje mora zasnivati na trenutnom stanju međunarodnog prava ljudskih prava i da će biti potrebno redovno preispitivanje kako bi se u obzir uzeo razvoj tog prava i primjena njegovih propisa na konkretne živote i iskustva osoba različitih seksualnih orijentacija i rodni identiteta kroz vrijeme i u različitim regijama i zemljama.

**NA SASTANKU STRUČNJAKINJA I
STRUČNJAKA ODRŽANOG
U YOGYAKARTA U INDONEZIJU
OD 6. DO 9. STUDENOG 2006.
OVIME USVAJAMO OVA NAČELA:**

NAČELO **1** PRAVO NA OPĆE UŽIVANJE LJUDSKIH PRAVA

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ljudskim bićima svih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta pripada pravo na puno uživanje svih ljudskih prava.

DRŽAVE ČE:

- A.** Uvrstiti načela univerzalnosti, međusobne povezanosti i ovisnosti te nedjeljivosti svih ljudskih prava u svoje nacionalne ustave ili druge odgovarajuće zakone i osigurati ostvarivanje općeg uživanja svih ljudskih prava u praksi;
- B.** Izmijeniti i dopuniti sve zakone, uključujući kazneno zakonodavstvo, kako bi osigurale njihovu usklađenost s načelom općeg uživanja svih ljudskih prava;
- C.** Pokrenuti programe za edukaciju i podizanje razine osviještenosti kako bi promovirale i pospješile puno uživanje svih ljudskih prava za sve osobe, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet;
- D.** Uključiti u državnu politiku i proces donošenja odluka pluralistički pristup koji prepoznaje i potvrđuje međusobnu povezanost i nedjeljivost svih aspekata ljudskog identiteta, uključujući seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

NAČELO **2** PRAVO NA JEDNAKOST I NEDISKRIMINACIJU

Svatko ima pravo na uživanje svih ljudskih prava bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Svatko ima pravo na jednakost pred zakonom i jednaku pravnu zaštitu bez ikakve takve diskriminacije, neovisno o tome je li uživanje drugog ljudskog prava također narušeno. Zakonom se zabranjuje svaka takva diskriminacija i jamči se svim osobama jednaka i djelotvorna zaštita od svake takve diskriminacije.

Diskriminacija na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta uključuje svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili prednost koji se temelje na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu i čija je svrha ili rezultat onemogućiti ili ugroziti jednakost pred zakonom ili jednaku pravnu zaštitu ili pak priznanje, ostvarenje ili korištenje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na ravnopravnoj osnovi. Diskriminacija temeljena na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu može biti, a često i jest, dodatno otežana diskriminacijom na drugim osnovama, uključujući rod, rasu, dob, vjeroispovijed, posebne potrebe, zdravlje i ekonomski status.

DRŽAVE ČE:

- A.** Uvrstiti načela jednakosti i nediskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta u svoje nacionalne ustave ili druge odgovarajuće zakone, ako već nisu u njih uvrštena, koristeći i amandmane i tumačenja te osigurati djelotvornu primjenu ovih načela;
- B.** Ukinuti kaznene i druge zakonske odredbe koje zabranjuju ili se, de facto, koriste da bi zabranile suglasne seksualne odnose osoba istog spola koje su starije od dozvoljene dobi za suglasno stupanje u seksualne odnose i osigurati da se jednaka dobna granica za suglasno stupanje u seksualne odnose primjenjuje i na seksualne odnose osoba istog i na one osoba različitog spola;
- C.** Usvojiti odgovarajuće zakonske i druge mjere kako bi zabranile i uklonile diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u javnim i privatnim sferama;
- D.** Poduzeti odgovarajuće mjere kako bi osigurale odgovarajuće poboljšanje položaja osoba različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta koje su potrebne kako bi se tim skupinama ili pojedincima i pojedincima osiguralo jednako ostvarenje ili korištenje ljudskih prava. Takve mjere neće se smatrati diskriminatornima;
- E.** U svim reakcijama na diskriminaciju temeljenu na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu uzeti u obzir način na koji se ta diskriminacija može preklapati s drugim oblicima diskriminacije;
- F.** Poduzeti sve odgovarajuće mjere, uključujući programe za obrazovanje i izobrazbu, s ciljem uklanjanja predrasuda ili diskriminatornih stavova ili ponašanja koja su povezana s idejom o inferiornosti ili superiornosti jedne seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili rodnog izražavanja.

NAČELO **3** PRAVO NA PRIZNANJE PRED ZAKONOM

Svako ljudsko biće ima pravo svugdje pred zakonom biti priznato kao osoba. Osobe različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta imaju pravnu sposobnost u svim aspektima života. Samodefinirana seksualna orijentacija i rodni identitet sastavni su dio osobnosti svake osobe i jedan od najosnovnijih aspekata samoodređivanja, dostojanstva i slobode. Nijedna osoba ne smije biti prisiljena na podvrgavanje medicinskim postupcima, uključujući kiruršku prilagodbu spola, sterilizaciju ili hormonsku terapiju, kao uvjet za pravno priznanje njezinog rodnog identiteta. Nijedan status, kao što je brak ili roditeljstvo, ne može se upotrijebiti kako bi se onemogućilo pravno priznanje rodnog identiteta osobe. Nijedna osoba ne smije biti podvrgnuta pritisku da skriva, potiskuje ili niječe svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

DRŽAVE ČE:

- A.** Osigurati da se svim osobama prizna pravna sposobnost u građanskim parnicama, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kao i da im se omogući ostvarivanje te sposobnosti, uključujući jednaka prava na sklapanje ugovora te na dodjeljivanje, posjedovanje i stjecanje vlasništva (između ostalog i nasljeđivanjem), upravljanje i raspolaganje vlasništvom te uživanje u njemu;
- B.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere s ciljem potpunog poštovanja i pravnog priznanja samodefiniranog rodnog identiteta svake osobe;
- C.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi se osiguralo postojanje postupaka s pomoću kojih osobne isprave koje izdaje država a na kojima stoji rod/spol osobe – uključujući rodne listove, putovnice, registre birača/ica i druge dokumente – odražavaju duboki samodefinirani rodni identitet osobe;
- D.** Osigurati da ti postupci budu djelotvorni, pravedni i nediskriminirajući te da poštuju dostojanstvo i privatnost dotične osobe;
- E.** Osigurati da se promjene u osobnim ispravama priznaju u svim okolnostima u kojima je identifikacija ili razdvajanje osoba prema rodu određeno zakonom ili politikom;
- F.** Pokrenuti ciljane programe kako bi omogućile socijalnu podršku svim osobama koje prolaze kroz spolnu/rodnu tranziciju ili prilagodbu spola/roda.

NAČELO **4 PRAVO NA ŽIVOT**

Svatko ima pravo na život. Nijedna osoba ne smije biti samovoljno lišena života ni iz kojeg razloga, uključujući pozivanjem na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Smrtna kazna ne smije biti izrečena nijednoj osobi na temelju suglasnih seksualnih odnosa osoba koje su starije od dozvoljene dobi za suglasno stupanje u seksualne odnose ili na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

DRŽAVE ČE:

- A.** Ukinuti sve odredbe o kaznenim djelima kojima je svrha ili rezultat zabraniti suglasne seksualne odnose osoba istog spola koje su starije od dozvoljene dobi za suglasno stupanje u seksualne odnose te dok se te odredbe ne stave van snage usvojiti moratorij na izricanje smrtne kazne osobama osuđenima prema njima;
- B.** Osloboditi smrtne kazne i pustiti na slobodu sve osobe koje trenutno čekaju izvršenje smrtne kazne za kaznena djela vezana uz suglasne seksualne odnose osoba koje su starije od dozvoljene dobi za suglasno stupanje u seksualne odnose;
- C.** Prekinuti sve napade na živote osoba koji se na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta čine pod zaštitom ili uz odobravanje države i osigurati da se svi takvi napadi, bez obzira na to jesu li počinitelji/ice državni/e službenici/ice ili bilo koji/a

pojedinaac/ka ili skupina, odlučno istraže i da se, u slučajevima u kojima se pronađu odgovarajući dokazi, odgovorne osobe optuže, izvedu pred sud i primjereno kazne.

NAČELO 5 PRAVO NA OSOBNU SIGURNOST

Svatko, neovisno o seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, ima pravo na osobnu sigurnost i na zaštitu države od nasilja ili tjelesne ozljede, bez obzira na to jesu li počinitelji/ice državni/e službenici/ice ili bilo koji/a pojedinac/ka ili skupina.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne policijske i druge mjere kako bi spriječile svaki oblik nasilja i uznemiravanja vezan uz seksualnu orijentaciju i rodni identitet te pružile zaštitu od njega;
- B.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne mjere kako bi propisale odgovarajuće kaznenopravne sankcije za nasilje, prijetnju nasiljem, poticanje na nasilje te s njim povezano uznemiravanje koje se temelji na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu bilo koje osobe ili skupine osoba, u svim područjima života, uključujući obitelj;
- C.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale da se seksualna orijentacija ili rodni identitet žrtve ne mogu upotrijebiti kako bi se takvo nasilje opravdalo, pronašla izlika za njega ili se umanjivale njegove posljedice;
- D.** Osigurati da se počinjenje takvog nasilja odlučno istraži i da se, u slučajevima u kojima se pronađu odgovarajući dokazi, odgovorne osobe optuže, izvedu pred sud i primjereno kazne te da se žrtvama omogući korištenje odgovarajućih pravnih sredstava i pravna zaštita, uključujući naknadu štete;
- E.** Pokrenuti kampanje podizanja razine osviještenosti namijenjene općoj javnosti te postojećim i potencijalnim počiniteljicama i počiniteljima nasilja s ciljem suzbijanja predrasuda koje su u osnovi nasilja povezanog sa seksualnom orijentacijom i rodnom identitetom.

NAČELO 6 PRAVO NA PRIVATNOST

Svaka osoba, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, ima pravo na privatnost, što uključuje i njezinu obitelj, dom ili dopisivanje, bez samovoljnog ili nezakonitog miješanja te pravo na zaštitu od nezakonitih napada na njezinu čast i ugled. Pravo na privatnost u pravilu uključuje izbor hoće li osoba otkriti informacije vezane uz svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet ili ne, kao i odluke i izbore vezane uz vlastito tijelo i suglasne seksualne i druge odnose s drugim osobama.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi svakoj osobi, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, omogućile pravo na privatnu sferu, na donošenje intimnih odluka i ulaženje u odnose s drugim osobama, što uključuje i suglasne seksualne odnose osoba koje su starije od dozvoljene dobi za suglasno stupanje u seksualne odnose, bez samovoljnog miješanja;
- B.** Ukinuti sve zakone koji kriminaliziraju suglasne seksualne odnose osoba istog spola koje su starije od dozvoljene dobi za suglasno stupanje u seksualne odnose i osigurati da se jednaka dob za suglasno stupanje u seksualne odnose primjenjuje i na seksualne odnose osoba istog i na one različitog spola;
- C.** Osigurati da se kaznene i druge zakonske odredbe opće primjene ne primjenjuju kako bi de facto kriminalizirale suglasne seksualne odnose osoba istog spola koje su starije od dozvoljene dobi za suglasno stupanje u seksualne odnose;
- D.** Ukinuti svaki zakon kojim se zabranjuje ili kriminalizira izražavanje rodnog identiteta, uključujući i izražavanje odijevanjem, govorom ili ponašanjem, ili koji pojedinkama i pojedincima uskraćuje mogućnost modifikacije vlastita tijela kao načina izražavanja rodnog identiteta;
- E.** Osloboditi sve osobe koje su zadržane u pritvoru ili zatvorene na temelju osude za kazneno djelo, ako je njihovo zadržavanje povezano sa suglasnim seksualnim odnosima osoba koje su starije od dozvoljene dobi za suglasno stupanje u seksualne odnose ili s njihovim rodnim identitetom;
- F.** Osigurati pravo svim osobama da u pravilu biraju kada, kome i na koji način će otkriti informacije koje se odnose na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet i zaštititi sve osobe od samovoljnog ili neželjenog otkrivanja ili prijetnje otkrivanjem takvih informacija od strane drugih osoba.

NAČELO

7 PRAVO NA ZAŠTITU OD SAMOVOLJNOG LIŠAVANJA SLOBODE

Nijedna osoba ne smije biti podvrgnuta samovoljnom uhićenju ili pritvaranju. Uhićenje i pritvaranje na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, bilo prema sudskoj odluci bilo iz drugog razloga, smatra se samovoljnim. Svaka osoba koja je uhićena, neovisno o njezinoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, ima pravo, na temelju jednakosti, biti obaviještena o razlozima uhićenja i prirodni optužbe koja se podiže protiv nje i biti u najkraćem roku izvedena pred službenicu ili službenika suda te pokrenuti sudski postupak kojim će se odrediti zakonitost pritvaranja, bez obzira na to je li optužena za kazneno djelo ili nije.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale da seksualna orijentacija ili rodni identitet ne mogu ni u kojim okolnostima biti osnova za uhićenje ili pritvaranje, što uključuje i ukidanje nejasno formuliranih odredbi kaznenog zakona koje omogućuju diskriminatornu primjenu ili na drugi način omogućuju uhićenja temeljena na predrasudama;
- B.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale da svaka osoba koja je uhićena, neovisno o njezinoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, ima pravo, na temelju jednakosti, biti obaviještena o razlozima uhićenja i prirodi optužbe koja se podiže protiv nje i biti u najkraćem roku izvedena pred službenicu ili službenika suda bez obzira na to je li optužena ili nije te pokrenuti sudski postupak kojim će se odrediti zakonitost pritvaranja;
- C.** Pokrenuti programe za izobrazbu i podizanje razine osviještenosti kako bi educirale policijske i pravosudne službenice i službenike o samovoljnosti uhićenja i pritvaranja temeljenog na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu osobe;
- D.** Održavati točnu i ažuriranu evidenciju svih uhićenja i pritvaranja s navedenim datumima, mjestima i razlozima pritvora i osigurati neovisan nadzor nad svim mjestima pritvora od strane tijela koja su na odgovarajući način ovlaštena i osposobljena za prepoznavanje onih uhićenja i pritvaranja koja bi mogla biti motivirana seksualnom orijentacijom ili rodnom identitetom osobe.

NAČELO

8

PRAVO NA POŠTENO SUĐENJE

Svaka osoba ima pravo na to da, radi utvrđivanja njezinih prava i obveza u građanskoj parnici i u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo, zakonom ustanovljeni nadležni, neovisni i nepristrani sud pravično i javno ispita njezin slučaj, bez predrasuda ili diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi zabranile i uklonile postupanje vođeno predrasudama vezanima uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet u svakoj fazi sudskog postupka, u građanskim i kaznenim postupcima i svim drugim sudskim i upravnim postupcima kojima se određuju prava i obveze te kako bi osigurale da se ničija vjerodostojnost ili karakter kao stranke, svjedoka/inje, branitelja/ice ili donositelja/ice odluka ne dovodi u pitanje zbog njegove ili njezine seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- B.** Poduzeti sve potrebne i razumne korake kako bi se osobe zaštitile od kaznenog

progona ili parničnih postupaka koji su u potpunosti ili djelomice motivirani predrasudama vezanima uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet;

- C.** Pokrenuti programe za izobrazbu i podizanje razine osviještenosti namijenjene sucima i sutkinjama, osoblju suda, tužiteljima/icama, odvjetnicima/icama i drugima vezane uz standarde međunarodne zaštite ljudskih prava i načela jednakosti i nediskriminacije, što uključuje i seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

NAČELO 9 PRAVO OSOBA LIŠENIH SLOBODE NA HUMANO POSTUPANJE

Sa svakom osobom lišenom slobode mora se postupati čovječno i uz poštovanje prirodnog dostojanstva ljudske osobe. Seksualna orijentacija i rodni identitet sastavni su dio dostojanstva svake osobe.

DRŽAVE ČE:

- A.** Osigurati da se pri smještanju u zatvor izbjegava daljnje marginaliziranje osoba na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta ili njihovo izlaganje riziku od nasilja, lošeg postupanja ili fizičkog, psihičkog ili seksualnog zlostavljanja;
- B.** Omogućiti adekvatnu zdravstvenu zaštitu i savjetovanje koji odgovaraju potrebama pritvorenih osoba, vodeći računa o bilo kakvim specifičnim potrebama koje se temelje na njihovoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, što se odnosi i na reproduktivno zdravlje, pristup informacijama i terapiji za HIV/AIDS te hormonskoj ili drugoj terapiji, kao i postupcima prilagodbe spola/roda ako to osobe žele;
- C.** Osigurati, u mjeri u kojoj je to moguće, da sve osobe lišene slobode sudjeluju u odlukama o mjestu pritvora koje odgovara njihovoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu;
- D.** Provesti zaštitne mjere za sve osobe lišene slobode koje su podložne nasilju ili zlostavljanju zbog svoje seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili rodnog izražavanja i osigurati, u mjeri u kojoj je to razumno izvedivo u praksi, da takve zaštitne mjere ne uključuju veća ograničenja njihovih prava od onih koja se odnose na opću zatvorsku populaciju;
- E.** Osigurati da se dopuštenje za bračne posjete, gdje su dopušteni, daje na temelju jednakosti svim zatvorenim i pritvorenim osobama, bez obzira na spol/rod njihovog/e partnera/ice;
- F.** Omogućiti neovisan nadzor zatvorskih objekata i od strane države i od strane nevladinih organizacija, uključujući organizacije koje su aktivne u području seksualne orijentacije i rodnog identiteta;
- G.** Pokrenuti programe za izobrazbu i podizanje razine osviještenosti namijenjene zatvorskom osoblju i svim drugim službenicima i službenicima u javnom i privatnom sektoru uključenima u rad zatvorskih objekata, a koji se tiču standarda međunarodne

zaštite ljudskih prava i načela jednakosti i nediskriminacije, što se odnosi i na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

NAČELO **10** PRAVO NA ZAŠTITU OD MUČENJA I OKRUTNOG, NEČOVJEČNOG ILI PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA I KAŽNJAVANJA

Svaka osoba ima pravo na zaštitu od mučenja i okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, uključujući i iz razloga koji su vezani za seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi spriječile mučenje i okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje počinjeno iz razloga vezanih uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet žrtve, kao i poticanje na takva djela, te kako bi omogućile zaštitu od njih;
- B.** Poduzeti sve razumne korake kako bi se identificirale žrtve mučenja i okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja počinjenog iz razloga vezanih uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet i omogućiti im odgovarajuću pravnu zaštitu, uključujući zadovoljštinu i naknadu štete te, ako je potrebno, medicinsku i psihološku pomoć;
- C.** Pokrenuti programe za izobrazbu i podizanje razine osviještenosti namijenjene policijskom i zatvorskom osoblju te svim drugim službenicima i službenicima u javnom i privatnom sektoru koje i koji su u poziciji da mogu počinuti ili spriječiti takva počinjenja.

NAČELO **11** PRAVO NA ZAŠTITU OD SVIH OBLIKA ISKORIŠTAVANJA, PRODAJE I TRGOVANJA LJUDSKIM BIĆIMA

Svatko ima pravo na zaštitu od trgovanja ljudima, prodaje i svih oblika iskorištavanja, uključujući ali ne i ograničavajući se na seksualno iskorištavanje, koji se temelje na stvarnoj ili pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu. Mjere koje imaju za cilj sprečavanje trgovanja ljudima odnose se na čimbenike koji povećavaju ranjivost, uključujući razne oblike nejednakosti i diskriminacije na osnovi stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije ili

rodnog identiteta ili izražavanja ovih ili drugih identiteta. Takve mjere moraju biti usklađene s ljudskim pravima osoba koje su izložene trgovanju ljudima.

DRŽAVE ČE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge preventivne i zaštitne mjere vezane uz trgovanje, prodaju i sve oblike iskorištavanja ljudskih bića, uključujući ali ne i ograničavajući se na seksualno iskorištavanje, koji se temelje na stvarnoj ili pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu;
- B.** Osigurati da nijedan takav zakon ili mjera ne kriminalizira ponašanje, ne stigmatizira te ni na koji način ne pogoršava nepovoljan položaj osoba izloženih takvim praksama;
- C.** Ustanoviti pravne, obrazovne i socijalne mjere, službe i programe koji će se baviti čimbenicima koji povećavaju izloženost trgovanju ljudima, prodaji i svim oblicima iskorištavanja, uključujući ali ne i ograničavajući se na seksualno iskorištavanje, na osnovi stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, što obuhvaća čimbenike kao što su socijalna isključenost, diskriminacija, odbacivanje od strane obitelji ili kulturnih zajednica, financijska ovisnost, beskućništvo, diskriminatorni društveni stavovi koji vode niskom samopoštovanju te nepostojanje zaštite od diskriminacije u dostupnosti stambenog zbrinjavanja i smještaja, mogućnostima zapošljavanja i pristupu socijalnim službama.

NAČELO 12 PRAVO NA RAD

Svatko ima pravo na prikladan i produktivan rad, pravedne i primjerene uvjete rada i zaštitu od nezaposlenosti, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

DRŽAVE ČE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi uklonile i zabranile diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u zapošljavanju u javnim i privatnim tvrtkama, što se odnosi i na stručno osposobljavanje, prijem kadrova, napredovanje, otpuštanje, uvjete zapošljavanja i nagrade za rad;
- B.** Ukloniti svaku diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta kako bi osigurale jednake mogućnosti zapošljavanja i napredovanja u svim područjima javne službe, uključujući sve razine državne službe i obnašanja javnih dužnosti, što se odnosi i na službu u policiji i vojsci, te pokrenuti odgovarajuće programe za izobrazbu i podizanje razine osviještenosti kako bi se borile protiv diskriminatornih stavova.

NAČELO 13 PRAVO NA SOCIJALNU SIGURNOST I DRUGE MJERE SOCIJALNE ZAŠTITE

Svatko ima pravo na socijalnu sigurnost i druge mjere socijalne zaštite, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

DRŽAVE ČE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, osigurale jednaku dostupnost socijalne sigurnosti i drugih mjera socijalne zaštite, uključujući pogodnosti koje proizlaze iz radnog odnosa, roditeljski dopust, naknadu za nezaposlene, zdravstveno osiguranje, zdravstvenu zaštitu ili naknadu (uključujući i onu za modifikaciju tijela povezanu s rodnim identitetom), drugu vrstu socijalnog osiguranja, obiteljske olakšice, posmrtnu pripomoć, mirovine i naknade zbog gubitka uzdržavanja kao posljedice bolesti ili smrti bračne družice ili partnerice, odnosno bračnog druga ili partnera;
- B.** Osigurati da djeca ne budu podvrgnuta nijednom obliku diskriminatornog postupanja u sustavu socijalnog osiguranja ili u ostvarivanju socijalnih pogodnosti ili socijalne naknade na temelju njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, ili pak seksualne orijentacije ili rodnog identiteta članica i članova njihove obitelji;
- C.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale dostupnost strategija i programa za smanjivanje siromaštva, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

NAČELO 14 PRAVO NA ODGOVARAJUĆI ŽIVOTNI STANDARD

Svatko ima pravo na odgovarajući životni standard, uključujući odgovarajuću prehranu, zdravu vodu za piće, odgovarajuće sanitarne uvjete i odjeću, te na stalno poboljšanje životnih uvjeta, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

DRŽAVE ČE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, osigurale jednaku dostupnost odgovarajuće prehrane, zdrave vode za piće, odgovarajućih sanitarnih uvjeta i odjeće.

NAČELO
15

PRAVO NA ODGOVARAJUĆE STAMBENE UVJETE

Svatko ima pravo na odgovarajuće stambene uvjete, uključujući zaštitu od iseljenja, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

DRŽAVE ČE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale sigurnost posjeda i dostupnost stambenog prostora koji je povoljan, pogodan za stanovanje, pristupačan, kulturno primjeren i siguran, uključujući prihvatilišta i druge vrste nužnog smještaja, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili bračnog ili obiteljskog statusa;
- B.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi zabranile izvršenje deložacija koje nisu u skladu s međunarodnim obvezama u području ljudskih prava i osigurati da, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili bračnog ili obiteljskog statusa, odgovarajuća i djelotvorna pravna ili druga prikladna sredstva stoje na raspolaganju svakoj osobi koja se poziva na to da joj je povrijeđeno pravo na zaštitu od prisilnog iseljenja ili da joj prijeti takva povreda, uključujući i pravo na preseljenje, koje obuhvaća i pravo na zamjensko zemljište bolje ili jednake kvalitete i na adekvatan stambeni prostor;
- C.** Osigurati jednaka prava na vlasništvo i nasljeđivanje zemljišta i doma, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- D.** Pokrenuti socijalne programe, uključujući programe podrške, kako bi se bavile čimbenicima vezanima uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet koji povećavaju izloženost beskućništvu, posebno djece i mladih, i obuhvaćaju socijalnu isključenost, nasilje u obitelji i druge oblike nasilja, diskriminaciju, financijsku ovisnost i odbacivanje od strane obitelji ili kulturnih zajednica te kako bi promovirale akcije susjedske potpore i sigurnosti;
- E.** Pokrenuti programe izobrazbe i podizanja razine osviještenosti kako bi osigurale da sve nadležne ustanove budu svjesne i senzibilizirane za potrebe osoba koje se suočavaju s beskućništvom ili nepovoljnim socijalnim položajem proizašlim iz seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

NAČELO
16

PRAVO NA OBRAZOVANJE

Svatko ima pravo na obrazovanje bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kao i na obrazovanje koje uzima u obzir seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale jednake mogućnosti obrazovanja i jednako postupanje s učenicima/icama, studentima/icama, osobljem i nastavnicima/icama unutar obrazovnog sustava, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- B.** Osigurati obrazovanje koje je usmjereno potpunom razvoju osobnosti, darovitosti te psihičkih i fizičkih sposobnosti svakog/e učenika/ice i studenta/ice i koje je prilagođeno potrebama učenika/ica i studenata/ica svih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta;
- C.** Osigurati obrazovanje koje je, u duhu razumijevanja, mira, tolerancije i jednakosti, usmjereno razvijanju poštovanja ljudskih prava i poštovanja roditelja i članova/ica obitelji te kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti svakog djeteta i koje uzima u obzir i poštuje različite seksualne orijentacije i rodne identitete;
- D.** Osigurati obrazovne metode, kurikulume i sredstva koja služe boljem razumijevanju i većem poštovanju različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta, uključujući, između ostalog, i specifične potrebe učenika/ica, studenata/ica, njihovih roditelja i članova/ica obitelji koje su povezane s ovim osnovama;
- E.** Osigurati zakone i politike koji omogućuju odgovarajuću zaštitu učenika/ica, studenata/ica, osoblja i nastavnika/ica različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta od svih oblika socijalne isključenosti i nasilja u školskom okruženju, uključujući bullying i uznemiravanje;
- F.** Osigurati da se učenici/ice i studenti/ice koji/e su izloženi takvoj isključenosti ili nasilju ne marginaliziraju ili segregiraju s ciljem zaštite te da se u suradnji s njima utvrdi i poštuje ono što je u njihovom najboljem interesu;
- G.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale da se disciplina u obrazovnim ustanovama postiže na način koji je u skladu s ljudskim dostojanstvom i bez diskriminacije ili sankcija na temelju učenikove/ičine ili studentove/ičine seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili rodnog izražavanja;
- H.** Osigurati svim osobama pristup mogućnostima i resursima za cjeloživotno obrazovanje bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, uključujući odrasle osobe koje su već bile izložene takvim oblicima diskriminacije u obrazovnom sustavu.

NAČELO **17** PRAVO NA NAJVIŠI MOGUĆI ZDRAVSTVENI STANDARD

Svatko ima pravo na najviši mogući zdravstveni standard tjelesnog i mentalnog zdravlja, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Spolno i reproduktivno zdravlje temeljan je aspekt ovog prava.

DRŽAVE ČE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale ostvarenje prava na najviši mogući zdravstveni standard, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- B.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi svim osobama osigurale dostupnost zdravstvenih ustanova, proizvoda i usluga, što se odnosi i na spolno i reproduktivno zdravlje, kao i pristup njihovoj medicinskoj dokumentaciji, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- C.** Osigurati da zdravstvene ustanove, proizvodi i usluge budu namijenjeni poboljšanju zdravstvenog stanja svih osoba i da zadovoljavaju njihove potrebe bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i uzimajući u obzir seksualnu orijentaciju i rodni identitet te u tom smislu osigurati povjerljivo postupanje s medicinskom dokumentacijom;
- D.** Pokrenuti i realizirati programe koji će se baviti diskriminacijom, predrasudama i drugim društvenim čimbenicima vezanima uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet koji narušavaju zdravlje osoba;
- E.** Osigurati da sve osobe budu informirane i ovlaštene donositi vlastite odluke o medicinskim postupcima i liječničkoj skrbi uz pristanak dan na osnovi pune informiranosti, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- F.** Osigurati da se u svim programima i uslugama edukacije, prevencije, skrbi i liječenja vezanima uz spolno i reproduktivno zdravlje poštuje različitost seksualnih orijentacija i rodni identiteta te da takvi programi i usluge budu jednako dostupni svima bez diskriminacije;
- G.** Osobama koje žele modificirati svoje tijelo u sklopu prilagodbe spola/roda omogućiti pristup stručnom i nediskriminirajućem liječenju, skrbi i pomoći;
- H.** Osigurati da svi pružatelji/ice zdravstvenih usluga postupaju prema klijentima/icama i njihovim partnerima/icama bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, što se odnosi i na priznavanje najbližih srodnika/ica;
- I.** Usvojiti politike i programe za obrazovanje i usavršavanje potrebne kako bi se omogućilo osobama u zdravstvenom sektoru da dosegnu najviši mogući standard u pružanju zdravstvene zaštite svim osobama, uz puno poštovanje seksualne orijentacije i rodnog identiteta svake osobe.

NAČELO 18 ZAŠTITA OD ZLOUPORABA U ZDRAVSTVENOM SUSTAVU

Nijedna osoba ne smije biti prisiljena podvrgnuti se bilo kojem obliku medicinske ili psihološke terapije, postupka, testiranja ili biti smještena u zdravstvenu ustanovu na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Bez obzira na klasifikacije koje tvrde suprotno, seksualna orijentacija i rodni identitet osobe, sami za sebe i po sebi, nisu bolesti i ne smiju se podvrgavati nikakvoj terapiji, liječenju ili potiskivanju.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale punu zaštitu od štetnih medicinskih praksi koje su vezane uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, uključujući i one koje se temelje na stereotipima o ponašanju, tjelesnom izgledu ili pretpostavljenim rodnim normama, bez obzira na to jesu li razlozi postojanja tih stereotipa kulturne ili neke druge prirode;
- B.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale da se medicinskim postupcima nepovratno ne izmijeni tijelo nijednog djeteta u pokušaju nametanja rodnog identiteta bez punog i slobodnog djetetova pristanka danog na osnovi informiranosti, a u skladu s dobi i zrelošću djeteta te s načelom da se u svim akcijama koje se poduzimaju u vezi s djecom prvenstveno mora voditi računa o njihovim interesima;
- C.** Ustanoviti mehanizme zaštite djece uz pomoć kojih nijedno dijete neće biti u opasnosti od zlouporaba u zdravstvenom sustavu ili im biti podvrgnuto;
- D.** Osigurati zaštitu osoba različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta od neetičkih medicinskih postupaka i istraživanja te onih koji se izvode bez pristanka osobe, što se odnosi i na cjepiva, terapiju ili antimikrobne lijekove za HIV/AIDS ili druge bolesti;
- E.** Preispitati i izmijeniti svaku odredbu ili program koji se odnose na financiranje zdravstva, uključujući i one za pomoć u razvoju, a koji bi mogli promovirati, olakšati ili na bilo koji drugi način omogućiti takve zlouporabe;
- F.** Osigurati da se nijedna medicinska ili psihološka terapija ili savjetovanje, eksplicitno ili implicitno, ne odnosi prema seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu kao prema bolestima koje treba podvrgnuti terapiji, liječenju ili potiskivanju.

NAČELO 19

PRAVO NA SLOBODU MIŠLJENJA I IZRAŽAVANJA

Svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. To pravo uključuje izražavanje identiteta ili osobnosti govorom, držanjem tijela, odijevanjem, tjelesnim značajkama, izborom imena ili na bilo koji drugi način, kao i slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta, uključujući i one koje se tiču ljudskih prava, seksualne orijentacije i rodnog identiteta, putem bilo kojeg medija i bez obzira na granice.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta osigurale puno ostvarenje slobode mišljenja i izražavanja uz istovremeno poštovanje prava i sloboda drugih, što uključuje i primanje i širenje informacija i ideja koje se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, kao i s tim povezano zagovaranje zakonskih prava, objavljivanje materijala, emitiranje programa, organizaciju konferencija i sudjelovanje na njima te širenje i pristup informacijama o sigurnijem seksu;
- B.** Pobrinuti se da organizacija medija koji su pod nadzorom države i svi njihovi sadržaji budu pluralistički i nediskriminirajući u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet te osigurati politiku zapošljavanja i napredovanja u takvim ustanovama koja ne diskriminira na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- C.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale puno ostvarivanje prava na izražavanje identiteta ili osobnosti, između ostalog i govorom, držanjem tijela, odijevanjem, tjelesnim značajkama, izborom imena ili na bilo koji drugi način;
- D.** Pobrinuti se da se predodžbe o javnom redu, javnom moralu, javnom zdravlju i javnoj sigurnosti ne koriste kako bi na diskriminatoran način ograničile ikoje ostvarivanje slobode mišljenja i izražavanja kojim se podržavaju različite seksualne orijentacije ili rodni identiteti;
- E.** Osigurati da ostvarivanje slobode mišljenja i izražavanja ne krši prava i slobode osoba različitih seksualnih orijentacija i rodni identiteta;
- F.** Osigurati svim osobama, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, jednak pristup informacijama i idejama, kao i sudjelovanje u javnim raspravama.

NAČELO **20** PRAVO NA SLOBODU MIRNOG OKUPLJANJA I UDRUŽIVANJA

Svatko ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, uključujući ono u svrhu mirnih prosvjeda, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Bez diskriminacije mogu se osnivati i registrirati udruge čije je djelovanje vezano uz pitanja seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, udruge koje pružaju informacije osobama različitih seksualnih orijentacija i rodni identiteta ili informacije o njima i udruge koje omogućuju komunikaciju između osoba različitih seksualnih orijentacija i rodni identiteta ili zagovaraju njihova prava.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale pravo na mirno organiziranje, udruživanje, okupljanje i zagovaranje vezano uz pitanja

seksualne orijentacije i rodnog identiteta te omogućile priznanje pravnog statusa takvim udrugama i grupama, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;

- B.** Posebno osigurati da se predodžbe o javnom redu, javnom moralu, javnom zdravlju i javnoj sigurnosti ne koriste kako bi ograničile ikoje ostvarivanje prava na mirno okupljanje i udruživanje samo zbog toga što se njime podržavaju različite seksualne orijentacije ili rodni identiteti;
- C.** Pobrinuti se da ni pod kojim okolnostima ne onemogućuju korištenje prava na mirno okupljanje i udruživanje na osnovama vezanima uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet te će osobama koje koriste to pravo osigurati odgovarajuću policijsku i drugu tjelesnu zaštitu od nasilja ili uznemiravanja;
- D.** Pokrenuti programe izobrazbe i podizanja razine osviještenosti namijenjene tijelima odgovornima za provedbu zakona i drugim nadležnim službenim osobama kako bi im omogućile da pružaju takvu zaštitu;
- E.** Osigurati da pravila otkrivanja informacija koja se odnose na volonterske udruge i grupe nemaju diskriminatorne učinke u praksi za one udruge i grupe koje se bave pitanjima seksualne orijentacije ili rodnog identiteta ili za njihove članice i članove.

NAČELO **21** PRAVO NA SLOBODU MISLI, SAVJESTI I VJEROISPOVIJEDI

Svatko ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Na ova se prava država ne može pozivati kako bi opravdala zakone, politike ili prakse koji osobama uskraćuju jednaku zakonsku zaštitu ili ih diskriminiraju na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

DRŽAVE ČE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osobama, neovisno o seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, osigurale pravo na vjerska i nereligiozna uvjerenja i na njihovo prakticiranje pojedinačno ili u zajednici s drugima, kao i na zaštitu od uplitanja u njihova uvjerenja te zaštitu od prisile ili nametanja uvjerenja;
- B.** Osigurati da se različita mišljenja, nazori i uvjerenja koja se odnose na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet ne iskazuju, ne prakticiraju i ne promiču na način koji nije u skladu s ljudskim pravima.

NAČELO 22 PRAVO NA SLOBODU KRETANJA

Svatko tko se u državi nalazi zakonito ima pravo na slobodu kretanja i boravka unutar njezinih granica, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet ne može se pozivati kako bi se osobi ograničio ili onemogućio ulazak u neku državu, izlazak iz nje ili povratak u nju, uključujući i vlastitu državu dotične osobe.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale zajamčeno pravo na slobodu kretanja i boravka, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

NAČELO 23 PRAVO NA TRAŽENJE AZILA

Svatko pred progonom ima pravo tražiti i dobiti utočište u drugim zemljama, uključujući i progon zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Država ne smije udaljiti, protjerati ili izručiti osobu u državu u kojoj se ta osoba može suočiti s osnovanim strahom od mučenja, progona ili bilo kojeg drugog oblika okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Podvrgnuti reviziji, izmijeniti i dopuniti te usvojiti zakone kako bi osigurale da osnovani strah od progona na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta bude prihvaćen kao temelj za priznanje statusa izbjeglice i azila;
- B.** Osigurati da nijedna politika ili praksa ne diskriminiraju osobe koje traže azil na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- C.** Osigurati da nijedna osoba ne bude udaljena, protjerana ili izručena u državu u kojoj se može suočiti s osnovanim strahom od mučenja, progona ili bilo kojeg drugog oblika okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja na temelju njezine seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

NAČELO 24 PRAVO NA OSNIVANJE OBITELJI

Svatko ima pravo osnovati obitelj, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Obitelji postoje u različitim oblicima. Nijedna obitelj ne smije biti

izložena diskriminaciji na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta ikoje svoje članice ili člana.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale pravo na osnivanje obitelji, uključujući i mogućnost posvojenja ili medicinski potpomognute oplodnje (što uključuje i oplodnju uz pomoć donora), bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- B.** Osigurati da zakoni i politike priznaju raznolikost oblika u kojima obitelji postoje, uključujući i one koje nisu određene srodstvom ili brakom, i poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale da nijedna obitelj ne bude izložena diskriminaciji na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta ikoje svoje članice ili člana, što se odnosi i na socijalnu skrb i druge socijalne povlastice vezane uz obitelj, kao i na politiku zapošljavanja i imigracije;
- C.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale da se u svim akcijama koje u vezi s djecom poduzimaju ili odlukama koje u vezi s njima donose javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela prvenstveno vodi računa o interesima djeteta i da se seksualna orijentacija ili rodni identitet djeteta ili ikoje članice ili člana njegove obitelji ili druge osobe ne smatraju nespojivim s djetetovim interesima;
- D.** U svim akcijama koje se poduzimaju ili odlukama koje se donose u vezi s djecom, djetetu koje je u stanju oblikovati vlastito mišljenje osigurati pravo na slobodno izražavanje svojih stavova i uvažavati te stavove u skladu s dobi i zrelošću djeteta;
- E.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale da u državama koje priznaju istospolne brakove ili registrirane zajednice svako pravo, povlastica, obveza ili olakšica dostupna osobama različitog spola u bračnoj ili registriranoj zajednici jednako bude dostupna i istospolnim partnericama i partnerima u braku ili registriranoj zajednici;
- F.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurale da svako pravo, povlastica, obveza ili olakšica dostupna osobama različitog spola u izvanbračnoj zajednici bude jednako dostupna i osobama istog spola u izvanbračnoj zajednici;
- G.** Osigurati da se u brak i druge pravno priznate zajednice može stupiti samo uz slobodan i potpun pristanak budućih bračnih drugova ili družica, odnosno partnera/ica.

NAČELO 25 PRAVO NA SUDJELOVANJE U JAVNOM ŽIVOTU

Svaki građanin i svaka građanka imaju pravo sudjelovati u obavljanju javnih poslova, što uključuje pravo na kandidiranje za javne dužnosti, na

sudjelovanje u kreiranju politika koje se odnose na njihovu dobrobit i na jednak pristup svim razinama javnih službi i javnim dužnostima, uključujući službu u policiji i vojsci, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

DRŽAVE ČE:

- A.** Podvrgnuti reviziji, izmijeniti i dopuniti te usvojiti zakone kako bi osigurale puno ostvarenje prava na sudjelovanje u javnom i političkom životu i poslovima, obuhvaćajući sve razine državne službe i javnih dužnosti, što uključuje i službu u policiji i vojsci, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i uz puno poštovanje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta svake osobe;
- B.** Poduzeti sve potrebne mjere kako bi uklonile stereotipe i predrasude vezane uz seksualnu orijentaciju i rodni identitet koje onemogućuju ili ograničavaju sudjelovanje u javnom životu;
- C.** Osigurati pravo svake osobe na sudjelovanje u kreiranju politika koje se odnose na njezinu dobrobit, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i uz puno poštovanje njezine seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

NAČELO 26 PRAVO NA SUDJELOVANJE U KULTURNOM ŽIVOTU

Svatko ima pravo slobodno sudjelovati u kulturnom životu, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, i svojim sudjelovanjem u kulturnom životu izražavati raznolikost seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

DRŽAVE ČE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi svim osobama osigurale mogućnost sudjelovanja u kulturnom životu, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet i uz puno poštovanje njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- B.** Poticati dijalog i međusobno poštovanje predstavnika/ica različitih kulturnih skupina koje postoje u državi, uključujući skupine koje imaju različita uvjerenja vezana uz seksualnu orijentaciju i rodni identitet, u skladu s poštovanjem ljudskih prava navedenih u ovim načelima.

PRAVO NA PROMICANJE LJUDSKIH PRAVA

Svatko ima pravo, pojedinačno i u zajednici s drugim osobama, promicati zaštitu i ostvarenje ljudskih prava na nacionalnoj i međunarodnoj razini, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Ovo uključuje aktivnosti usmjerene promicanju i zaštiti prava osoba različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta, kao i pravo na razradu novih normi vezanih uz zaštitu ljudskih prava i raspravu o njima te zagovaranje njihovog prihvaćanja.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi omogućile povoljnu okolinu za aktivnosti usmjerene promicanju, zaštiti i ostvarenju ljudskih prava, uključujući prava vezana uz seksualnu orijentaciju i rodni identitet;
- B.** Poduzeti sve potrebne mjere kako bi suzbijale akcije ili kampanje poduzete protiv pobornika/ica ljudskih prava koji/e se bave tematikom seksualne orijentacije i rodnog identiteta, kao i one protiv pobornika/ica ljudskih prava različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta;
- C.** Bez diskriminacije osigurati pobornicama i pobornicima ljudskih prava, neovisno o njihovoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu i o ljudskim pravima koje zagovaraju, pristup nacionalnim i međunarodnim organizacijama i tijelima koja se bave ljudskim pravima, kao i sudjelovanje u tim tijelima i organizacijama i komunikaciju s njima;
- D.** Pobornicima/icama ljudskih prava koji/e se bave tematikom seksualne orijentacije i rodnog identiteta osigurati zaštitu od svakog nasilja, prijetnje, odmazde, diskriminacije de facto ili de iure, pritiska ili svake druge samovoljne radnje države ili nedržavnih aktera koje se poduzimaju kao reakcija na njihove aktivnosti vezane uz ljudska prava. Pobornicima/icama ljudskih prava koji/e se bave bilo kojom problematikom potrebno je osigurati istu zaštitu od svakog takvog postupanja temeljenog na njihovoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu;
- E.** Poduprijeti prihvaćanje i službeno priznanje organizacija koje promiču i štite ljudska prava osoba različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

PRAVO NA DJELOTVORNA PRAVNA SREDSTVA I PRAVNU ZAŠTITU

Svaka žrtva kršenja ljudskih prava, uključujući i kršenje ljudskih prava na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, ima pravo na djelotvoran,

dostatan i odgovarajući pravni lijek. Mjere poduzete s ciljem omogućavanja naknade štete osobama različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta ili poboljšanja položaja tih osoba sastavni su dio prava na djelotvorna pravna sredstva i pravnu zaštitu.

DRŽAVE ČE:

- A.** Ustanoviti potrebne zakonske procedure, koristeći između ostalog i reviziju zakona i politika, kako bi osigurale da žrtvama kršenja ljudskih prava na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u potpunosti bude dostupna pravna zaštita u obliku restitucije, kompenzacije, rehabilitacije, zadovoljštine, jamstva neponavljanja i/ili kojeg drugog odgovarajućeg sredstva;
- B.** Osigurati pravovremenu primjenu i provođenje pravnih lijekova;
- C.** Osigurati osnivanje učinkovitih institucija i usvajanje djelotvornih standarda u primjeni pravnih sredstava i za pružanje pravne zaštite te se pobrinuti da sve osoblje prođe obuku vezanu uz problematiku kršenja ljudskih prava na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta;
- D.** Svim osobama osigurati dostupnost svih potrebnih informacija o postupcima korištenja pravnih sredstava i pružanja pravne zaštite;
- E.** Osigurati pružanje financijske pomoći onim osobama koje si ne mogu priuštiti troškove pravne zaštite te omogućiti uklanjanje svih drugih prepreka u korištenju pravne zaštite, bile one financijske ili druge naravi;
- F.** Pokrenuti programe izobrazbe i podizanja razine osviještenosti, uključujući i mjere namijenjene nastavnicima/icama, učenicima/icama i studentima/icama na svim razinama javnog obrazovanja, strukovnim tijelima i potencijalnim kršiteljima/icama ljudskih prava, kako bi promicale poštovanje i pridržavanje standarda međunarodne zaštite ljudskih prava u skladu s ovim načelima i suprotstavile se diskriminatornim stavovima koji se temelje na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu.

NAČELO 29 ODGOVORNOST

Svaka osoba kojoj su povrijeđena ljudska prava, uključujući i prava navedena u ovim načelima, ima pravo na to da se osobe koje su izravno ili neizravno odgovorne za kršenje njezinih prava, bez obzira na to radi li se o državnim službenicima/icama ili ne, smatraju odgovornima za počinjene radnje na način koji je razmjeran ozbiljnosti kršenja prava. Počinitelji/ice kršenja ljudskih prava vezanih uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet ne bi smjeli/e proći nekažnjeno.

DRŽAVE ĆE:

- A.** Ustanoviti odgovarajuće, dostupne i djelotvorne kaznene, građanske, upravne i druge postupke te mehanizme nadzora kako bi osigurale odgovornost počinitelja/ica za kršenje ljudskih prava vezanih uz seksualnu orijentaciju ili rodni identitet;
- B.** Osigurati da se sve optužbe za zločine koji su počinjeni na temelju stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije ili rodnog identiteta žrtve, uključujući zločine opisane u ovim načelima, u najkraćem roku detaljno istraže i da se, u slučajevima u kojima se pronađu odgovarajući dokazi, odgovorne osobe optuže, izvedu pred sud i primjereno kazne;
- C.** Ustanoviti neovisne i učinkovite institucije i postupke s ciljem nadziranja kreiranja i provedbe zakona i politika kako bi osigurale uklanjanje diskriminacije temeljene na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu;
- D.** Ukloniti sve prepreke koje onemogućuju da osobe odgovorne za kršenje ljudskih prava na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta budu privedene pravdi.

DODATNE PREPORUKE

Sve članice i svi članovi društva i međunarodne zajednice imaju odgovornost vezanu uz ostvarenje ljudskih prava. Stoga preporučujemo:

- A.** Da visoka povjerenica Ujedinjenih naroda za ljudska prava podupre ova načela, promiče njihovu provedbu u cijelom svijetu i uvrsti ih u rad Ureda visoke povjerenice za ljudska prava, uključujući i rad na terenu;
- B.** Da Vijeće Ujedinjenih naroda za ljudska prava podupre ova načela i dobro razmotri kršenja ljudskih prava na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta kako bi promicalo poštovanje ovih načela od strane država;
- C.** Da se u okviru Posebnih mehanizama Vijeća Ujedinjenih naroda za ljudska prava dužna pozornost posveti kršenjima ljudskih prava na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i da se ova načela uvrste u provedbu mandata unutar Posebnih mehanizama;
- D.** Da, u skladu s Rezolucijom 1996/31, Gospodarsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda prihvati i službeno prizna nevladine organizacije čiji je cilj promicanje i zaštita ljudskih prava osoba različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta;
- E.** Da tijela Ujedinjenih naroda za praćenje provedbe međunarodnih ugovora o zaštiti ljudskih prava odlučno uvrste ova načela u provedbu svojih mandata, uključujući i sudsku praksu i razmatranje izvještaja država te, ako je potrebno, usvoje Opće komentare ili druga tumačenja vezana uz primjenu pravnih propisa o zaštiti ljudskih prava na osobe različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta;
- F.** Da Svjetska zdravstvena organizacija i UNAIDS donesu smjernice o pružanju odgovarajućih zdravstvenih usluga i zdravstvene zaštite koja će zadovoljavati zdravstvene potrebe osoba vezane uz njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, uz puno poštovanje njihovih ljudskih prava i dostojanstva;
- G.** Da visoki povjerenik UN-a za izbjeglice uključi ova načela u napore koji se poduzimaju s ciljem zaštite osoba koje doživljavaju progon ili proživljavaju osnovani strah od progona na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i osigura da se kod primanja humanitarne pomoći i drugih usluga ili određivanja statusa izbjeglice nijedna osoba ne diskriminira na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- H.** Da regionalne i subregionalne međuvladine organizacije koje se zalažu za ljudska prava te regionalna tijela za praćenje provedbe međunarodnih ugovora o zaštiti ljudskih prava osiguraju da promicanje ovih načela bude sastavni dio provedbe mandata njihovih raznih mehanizama, postupaka i drugih programa i inicijativa vezanih uz ljudska prava;
- I.** Da regionalni sudovi za ljudska prava u svoju praksu vezanu uz seksualnu orijentaciju i rodni identitet, koja se tek oblikuje, odlučno uvrste ona načela koja se odnose na međunarodne ugovore o zaštiti ljudskih prava koje oni interpretiraju;
- J.** Da nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini promiču poštovanje ovih načela u okvirima svojih posebnih mandata;

JOGJAKARTSKA NAČELA

- K.** Da humanitarne organizacije uključe ova načela u svaku humanitarnu operaciju ili operaciju pomoći i da se suzdrže od diskriminacije osoba na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u pružanju pomoći i drugih usluga;
- L.** Da nacionalne ustanove za ljudska prava promiču poštovanje ovih načela od strane države i nedržavnih aktera te da u svoj rad uključe promicanje i zaštitu ljudskih prava osoba različitih seksualnih orijentacija ili rodnih identiteta;
- M.** Da strukovne organizacije, uključujući one u zdravstvenom, kaznenopravnom i građanskopravnom te obrazovnom sektoru, preispitaju svoju praksu i smjernice za rad kako bi osigurale odlučno promicanje provedbe ovih načela;
- N.** Da trgovačka društva prepoznaju važnu ulogu koju imaju ne samo u osiguravanju poštovanja ovih načela kod vlastitih zaposlenica i zaposlenika nego i u njihovom promicanju na nacionalnoj i međunarodnoj razini te da se ravnaju prema tome;
- O.** Da masovni mediji izbjegavaju upotrebu stereotipa vezanih uz seksualnu orijentaciju i rodni identitet, promiču toleranciju i prihvaćanje različitosti u ljudskoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu te podižu razinu osviještenosti u vezi s ovim pitanjima;
- P.** Da državni i privatni financijski pokrovitelji pružaju nevladinim i drugim organizacijama financijsku pomoć za promicanje i zaštitu ljudskih prava osoba različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta.

OVA NAČELA I PREPORUKE odražavaju primjenu međunarodnopravnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava na živote i iskustva osoba različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta i ništa se u njima ne bi smjelo tumačiti tako da smanjuje ili na bilo koji način ograničava prava i slobode takvih osoba priznate u međunarodnom, regionalnom ili nacionalnom pravu ili standardima.

PRILOG

POTPISNICE I POTPISNICI JOGJAKARTSKIH
NAČELA

Philip Alston (Australija), UN-ov posebni izvjestitelj o izvansudskim, masovnim i samovoljnim pogubljenjima i profesor prava, Pravni fakultet Sveučilišta u New Yorku, SAD

Maxim Anmeghichean (Moldavija), Europska podružnica Međunarodnog udruženja lezbijki i gejeva (ILGA)

Mauro Cabral (Argentina), znanstvenik, Nacionalno sveučilište u Córdoba, Argentina, Međunarodna komisija za ljudska prava gejeva i lezbijki (IGLHRC)

Edwin Cameron (Južnoafrička Republika), sudac, Vrhovni prizivni sud, Bloemfontein, Južnoafrička Republika

Sonia Onufer Corrêa (Brazil), znanstvena suradnica u Brazilskom interdisciplinarnom udruženju za AIDS (ABIA) i supredsjednica radne skupine Sexuality Policy Watch (supredsjedateljica sastanaka stručnjakinja i stručnjaka)

Yakin Ertürk (Turska), UN-ova posebna izvjestiteljica o nasilju nad ženama, sveučilišna profesorica, Odsjek za sociologiju, Tehničko sveučilište Srednjeg Istoka, Ankara, Turska

Elizabeth Evatt (Australija), nekadašnja članica i predsjednica Odbora UN-a o uklanjanju diskriminacije žena, nekadašnja članica Odbora UN-a za ljudska prava i povjerenica Međunarodne komisije pravnik/ica

Paul Hunt (Novi Zeland), UN-ov posebni izvjestitelj o pravu na najviši mogući zdravstveni standard i sveučilišni profesor, Odsjek za pravo, Sveučilište u Essexu, Ujedinjeno Kraljevstvo

Asma Jahangir (Pakistan), predsjednica, Komisija za ljudska prava Pakistana

Maina Kiai (Kenija), predsjednica, Kenijska nacionalna komisija za ljudska prava

Miloon Kothari (Indija), UN-ov posebni izvjestitelj o pravu na odgovarajuće stambene uvjete

Judith Mesquita (Ujedinjeno Kraljevstvo), viša znanstvena istraživačica, Centar za ljudska prava, Sveučilište u Essexu, Ujedinjeno Kraljevstvo

Alice M. Miller (Sjedinjene Američke Države), docentica, Fakultet za javno zdravstvo, suravnateljica, Program ljudskih prava, Sveučilište u Columbiji, SAD

Sanji Mmasenono Monageng (Bocvana), sutkinja Visokog suda (Republika Gambija), povjerenica Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, predsjednica Odbora za praćenje provedbe Smjernica s otoka Robben o zabrani i sprečavanju mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja (Afrička komisija za ljudska prava i prava naroda)

Vitit Muntarborn (Tajland), UN-ov posebni izvjestitelj o ljudskim pravima u Demokratskoj Narodnoj Republici Koreji i profesor prava na Sveučilištu Chulalongkorn, Tajland (supredsjedatelj sastanaka stručnjakinja i stručnjaka)

Lawrence Mute (Kenija), povjerenik Kenijske nacionalne komisije za ljudska prava

Manfred Nowak (Austrija), UN-ov posebni izvjestitelj o mučenju i drugom okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, član Međunarodne komisije pravnika/ica, profesor ljudskih prava na Sveučilištu u Beču, Austrija i ravnatelj Instituta za ljudska prava „Ludwig Boltzmann“

Ana Elena Obando Mendoza (Kostarika), feministica i odvjetnica, aktivistica za ženska ljudska prava i međunarodna savjetnica

Michael O’Flaherty (Irska), član Odbora UN-a za ljudska prava i profesor primijenjenih ljudskih prava i suravnatelj Centra za pravo ljudskih prava na Sveučilištu u Nottinghamu, Ujedinjeno Kraljevstvo (izvjestitelj o kreiranju Jogjakartskih načela)

Sunil Pant (Nepal), predsjednik organizacije Blue Diamond Society, Nepal

Dimitrina Petrova (Bugarska), izvršna direktorica, The Equal Rights Trust

Rudi Mohammed Rizki (Indonezija), UN-ov posebni izvjestitelj o međunarodnoj solidarnosti i viši predavač i prodekan za nastavu na Pravnom fakultetu Sveučilišta Padjadjaran, Indonezija

Mary Robinson (Irska), osnivačica organizacije Realizing Rights: The Ethical Globalization Initiative, nekadašnja predsjednica Irske i nekadašnja visoka povjerenica Ujedinjenih naroda za ljudska prava

Nevena Vučković Šahović (Srbija), članica Odbora UN-a za prava djeteta i predsjednica Centra za prava djeteta, Beograd, Srbija

Martin Scheinin (Finska), UN-ov posebni izvjestitelj o ljudskim pravima i borbi protiv terorizma, profesor ustavnog i međunarodnog prava i ravnatelj Instituta za ljudska prava, Sveučilište Åbo Akademi, Finska

Wan Yanhai (Kina), osnivač Akcijskog projekta AIZHI i ravnatelj Instituta za obrazovanje o zdravlju AIZHIXING u Pekingu

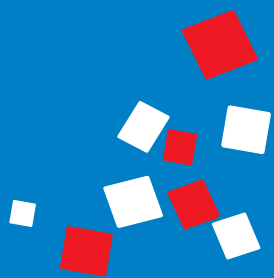
Stephen Whittle (Ujedinjeno Kraljevstvo), profesor prava jednakih mogućnosti na Manchesterskom metropolskom sveučilištu, Ujedinjeno Kraljevstvo

Roman Wieruszewski (Poljska), član Odbora UN-a za ljudska prava i voditelj Poznanjskog centra za ljudska prava, Poljska

Robert Wintemute (Kanada i Ujedinjeno Kraljevstvo), profesor prava ljudskih prava, Pravni fakultet, King’s College London, Ujedinjeno Kraljevstvo

2013.